

Katarzyna Miszczak

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

REGIONALNY WYMIAR ŚWIATOWEGO KRYZYSU W POLSCE

Streszczenie: W ostatnich latach w związku ze światowym kryzysem finansowym zauważa się nowe tendencje zachodzące w procesach rozwoju przestrzeni społeczno-gospodarczej poszczególnych krajów. W artykule przedstawiono dylematy, zagrożenia i wyzwania dla rozwoju regionalnego w Polsce w aspekcie globalnego kryzysu.

Słowa kluczowe: światowy kryzys, rozwój regionalny w Polsce – dylematy, zagrożenia i wyzwania.

Świat, w tym i Europę, dotknął najgorszy od dziesięcioleci kryzys finansowy i gospodarczy, który spowodował znaczny spadek aktywności gospodarczej. Wspólne działania służące ratowaniu systemu finansowego, pobudzeniu popytu oraz zwiększeniu zaufania przez interwencje publiczne pozwoliły uniknąć krachu gospodarczego. Kryzys znacznie osłabił jednak naszą odporność i wymusił zwiększoną intensywność współdziałania w celu efektywnego jego pokonania oraz określenia nowych strategii publicznych, dostosowanych do całkiem odmiennych warunków zewnętrznych.

Osiągnięcie harmonijnego i kompleksowego rozwoju, uwzględniającego zasady zintegrowanego ładu społeczno-ekonomicznego i przestrzenno-ekologicznego, jest zadaniem, którego realizacja wiedzie przez napięcia, sprzeczności i konflikty. Analiza otaczającej rzeczywistości ujawnia bowiem wiele różnic występujących w poziomie rozwoju gospodarczego, w stopniu zagospodarowania przestrzennego czy w stanie ochrony środowiska na poszczególnych terenach¹.

Powstanie „nowej gospodarki” opartej na wiedzy, innowacjach i postępie technologicznym stawia nowe wyzwania przed uczestnikami gry rynkowej. Zmienia się bowiem znaczenie przestrzeni w systemie społeczno-gospodarczym, co rodzi potrzebę rewizji czy modernizacji wielu dotychczasowych podejść badawczych, pojęć i modeli². Poważne dylematy dotyczą nowych czynników lokalizacji działalności gospodarczej i przestrzennej dyfuzji innowacji. Odległość fizyczna jako bariera

¹ K. Secomski, *Teoria regionalnego rozwoju i planowania*, PWE, Warszawa 1987, s. 144.

² Zob. szerzej T. Stryjakiewicz, *Globalizacja i „nowa gospodarka” a dylematy geografii ekonomicznej*, [w:] B. Miszewska, M. Furmankiewicz (red.), *Przekształcenia regionalnych struktur funk-*

współdziałania w przestrzeni traci na znaczeniu³, gdyż kierunki rozwoju wynikające z globalizacji gospodarki powodują, że rola zasobów, które lokalizacyjnie wiązały dziedziny wytwórczości i decydowały o rozwoju gospodarczym, zaczyna maleć⁴. O rozwoju decydują całe pakiety zasobów po stronie zarówno popytu, jak i podaży. W obecnych warunkach gospodarowania dopiero wysoce złożona konfiguracja i odpowiednia sekwencja czasowa zaangażowanych zasobów materialnych i niematerialnych może spowodować, iż podmiot uzyskuje trwałą przewagę konkurencyjną.

Współczesny rozwój regionalny charakteryzuje się występowaniem zarówno regionów, które konkurują ofertą złożoną z prostej kombinacji zasobów, jak i regionów, które konkurują synergią regionalną wynikającą ze złożonej kombinacji zasobów materialnych ściśle powiązanych z wysokiej jakości zasobami intelektualnymi i wysokiej jakości elementami środowiska antropogenicznego. W regionach o „prostych zasobach” łatwiej jest prowadzić politykę regionalną polegającą na kontrolowaniu i wspieraniu poszczególnych zasobów. W regionach o „złożonych zasobach” rozwój jest pod skoordynowaną kontrolą władzy zarówno regionalnej, jak i ogólnokrajowej.

Dodatkowo problemy rozwoju rozpatrywane są w trzech, specyficznych i odmiennych pod względem formy działania kategoriach strategicznych, takich jak⁵:

- ograniczenia i bariery,
- sytuacje konfliktowe,
- wykorzystanie możliwości dalszego rozwoju.

Identyfikacja ograniczeń i barier kieruje uwagę na czynniki decydujące o trwałości i ciągłości struktur przestrzennych. Ich zasadniczym celem jest utrzymanie stanu posiadania i stabilizacja polityki rozwoju regionalnego. Sytuacje konfliktowe natomiast odnoszą się do teraźniejszości, decydując o sprawności i efektywności postępowania głównie w zakresie funkcjonowania systemów i usuwania ekstremalnych zjawisk społecznych. Otwarcie na przyszłość wyznacza długookresowe kierunki działań przez pobudzanie i harmonizację rozwoju, mając na uwadze pozostawienie pola swobodnych działań przyszłym pokoleniom.

Problemy rozwoju w swym nasileniu i wadze są także ściśle związane z miejscem i czasem występowania. Ostrość problemów na poziomie lokalnym jest często znacznie większa od problemów o charakterze regionalnym czy ogólnokrajowym. Dotyczy to również czasu, gdyż potrzeby doraźne (przy braku środków) z reguły wypierają potrzeby długookresowe.

cjonalno-przestrzennych. Rozwój regionalny i lokalny a procesy globalizacji, Instytut Geograficzny Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002, s. 9-16.

³ P. Hirst, G. Thompson, *Globalization in Question*, Polity Press, Cambridge 1996.

⁴ Zob. szerzej J. Dembowski, *Zarys ogólnej teorii zasobów naturalnych*, Wyd. PWN, Warszawa 1989.

⁵ E. Wysocka, J. Koziński, *Strategia rozwoju regionalnego i lokalnego po reformie administracyjnej państwa*, Difin, Warszawa 2000, s. 63.

Ocena predyspozycji danego regionu do rozwoju jest dokonywana na podstawie waloryzacji stanu istniejącego w kategoriach zagrożeń i szans. Do zagrożeń w kategoriach ogólnych zaliczyć należy⁶:

- ograniczenia uniemożliwiające pożądane zmiany, wynikające ze złej sprawności funkcjonowania układów przestrzennych bądź infrastruktury technicznej oraz trudności w wykorzystaniu możliwości tkwiących w rezerwach materialnych i intelektualnych,
- czynniki hamujące tempo przeobrażeń, oddziałujące na całą jednostkę lub na jej istotne elementy,
- powstające zniekształcenia powodujące zakłócenia w prawidłowym funkcjonowaniu jednostek terytorialnych i w ich harmonijnym rozwoju.

Teoria i praktyka rozwoju regionalnego w ramach Unii Europejskiej, uwzględniająca zasady gospodarki opartej na wiedzy, w dobie postępującej globalizacji kształtuje się również w klimacie wielkich sporów pragmatycznych, które stanowią próbę znalezienia rozwiązania czterech dylematów, takich jak⁷:

- Europa zglobalizowana a Europa uspołeczniona,
- Europa zintegrowana a Europa sfragmentaryzowana,
- Europa sfederalizowana a Europa międzyrządowa,
- Europa zregionalizowana a Europa zuniformizowana.

Należy podkreślić, iż zróżnicowania regionalne, jakkolwiek niezbędne, gdyż warunkują efektywność i rozwój działalności społeczno-gospodarczej, pogłębiają się i stają się nadmierne wskutek niestabilności systemów regionalnych i zachodzących procesów kumulacyjnych. Należy jednak podkreślić, iż stabilny system regionalny to taki, który podobnie jak niestabilny znajduje się w stanie nierównowagi, tyle że po pewnym czasie powraca do stanu równowagi, co nie udaje się systemowi określanemu jako niestabilny. Zgodnie z założeniami koncepcji G. Myrdala, opartej na idei sprzężeń i procesów kumulacyjnych, gra sił rynkowych prowadzi zwykle do wzrostu, a nie spadku nierówności między regionami. Wzrost gospodarczy jest procesem, któremu towarzyszą długie okresy pogłębiających się kontrastów regionalnych, ale warto również zauważyć, że tendencja ta może ulec odwróceniu⁸. Zatem zróżnicowanie w przestrzeni, wynikające z przechodzenia gospodarki do nowej fazy rozwoju, tj. do gospodarki opartej na wiedzy, jest zjawiskiem naturalnym, ale nie może być jednak nieograniczone. Warunki działania w tej nowej fazie narzucają gospodarce podwyższone wymagania dotyczące konkurencyjności. Wymaganiom tym mogą sprostać tylko regiony zdolne do wprowadzania innowacji. Zdolność taką tworzą obecnie społeczeństwa informacyjne. Dorównywanie im staje się coraz trudniejszym zadaniem, co niestety powoduje odstawanie regionów słabszych,

⁶Tamże, s. 67.

⁷*Gospodarka oparta na wiedzy. Wyzwanie dla Polski XXI wieku*, red. A. Kukliński, Wyd. Komitet Badań Naukowych, Warszawa 2001, s. 237.

⁸R. Domański, *Zasady geografii społeczno-ekonomicznej*, PWN, Warszawa-Poznań 2000, s. 165.

a w konsekwencji pogłębianie się różnic międzyregionalnych. Stąd w ramach skutecznej i efektywnej polityki regionalnej powinny zostać podejmowane takie działania, które uniemożliwią ciągłe i nieprzerwane zwiększanie się regionalnych nierówności. Działania te dodatkowo powinny dać odpowiedź na wciąż zadawane pytanie, kiedy rosnące różnice odgrywają jeszcze rolę mechanizmu stymulującego, a kiedy mogą stać się czynnikiem hamującym postęp i wywołującym efekty destrukcyjne? Należy zauważyć, że osiągnięcie rozwoju zrównoważonego jest od dłuższego czasu jednym z najważniejszych celów stawianych przed polityką rozwoju regionalnego⁹. Jednak podobnie jak w przypadku dylematów przedstawionych powyżej filozofia równoważenia rozwoju spotyka się z polemiką w środowisku regionalistów. Zdaniem jednych w obecnych warunkach czynności zmierzające do uzyskania i utrzymania rozwoju zrównoważonego na terenie całego kraju czy jeszcze większej jednostki terytorialnej, co jest zgodne z celami polityki społecznej, mogą mieć hamujący wpływ na takie zjawiska, jak przedsiębiorczość i innowacyjność, które w fazie kształtowania się wymagają dużego pola wolności i jak najmniej ograniczeń. Inni przez takie działania widzą szansę zmniejszenia dysproporcji międzyregionalnych, co według nich stanowi priorytet w stosunku do niedostatecznego poziomu nowoczesności i związanej z nią konkurencyjności danej gospodarki¹⁰. Jednakże z doświadczeń krajów wysoko rozwiniętych wynika, że aktywizować i rekonstruować gospodarkę danego regionu można dziś jedynie przez rozwój dziedzin nowoczesnych¹¹. Idea postępowania sprowadza się tu do:

- stworzenia kapitału innowacyjnego w regionie,
- zapewnienia infrastruktury sprzyjającej powstawaniu sektorów przemysłu wysokiej techniki (lub wskazania, jak tę infrastrukturę stworzyć), sformułowania określonego programu przebudowy gospodarki regionu, ujętego w konkretnych dokumentach władz i zawierającego (na tle diagnozy możliwości i szans regionu) strategię jego rozwoju.

Działania te wymagają tworzenia kompleksowych, regionalnych programów rządowo-samorządowych, które nie mogą wszakże ograniczać się do sformułowania wizji stanu „docelowego” gospodarki regionu. Powinny operować mezoprzestrzennymi ujęciami subregionalnych obszarów funkcjonalnych oraz sekwencjami czaso-

⁹ G. Gorzelak, B. Jałowiecki, *Hipoteza polaryzacji – strategia rozwoju a polityka regionalna Polski*, [w:] *Koncepcja polityki przestrzennego zagospodarowania kraju*, Raport 3. *Wstępna koncepcja*, „Polska 2000 plus”, Centralny Urząd Planowania, Warszawa listopad 1995, zob. także: wcześniejszy raport zatytułowany *Hipoteza*, Tom II, s. 21-34.

¹⁰ A. Mync, *Dylematy polityki przestrzennego zagospodarowania kraju u progu XXI wieku. Zarys problemu*, [w:] A. Kukliński (red.), *Polska przestrzeń w perspektywie długiego trwania*, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, nr 178, Warszawa 1997, s. 99.

¹¹ Koncepcję tę proponują: R. Miller, M. Côté, *Growing the Nest Silicon Valley. A Guide for Successful Regional Planning*, Lexington Books, Massachusetts-Toronto 1987. Przytoczone za A. Karpińskim, *Nowa koncepcja planowania regionalnego w krajach zachodnich*, „Gospodarka Planowa” 1990, s. 2-3.

wymi, pokazującymi drogę dojścia do etapowych stanów gospodarki w przyszłości. Konkretnie i wiarygodne programy mogą stanowić nie tylko podstawę do działań rządowych i samorządowych w ich sprawach decyzyjnych, ale również pełnić funkcję inspiracyjną i informacyjną wobec wielu niezależnych podmiotów gospodarczych, dając im wiedzę o zamierzeniach władz i programowanej pomocy i współpracy.

Zwraca się też uwagę na trzykierunkowy aspekt zjawiska rozwoju gospodarczego: ekonomiczny, społeczny oraz kulturowy¹². Równocześnie coraz częściej wskazuje się, korzystając z wyników badań przeprowadzonych w skali całego świata i z tzw. konkurencyjnej teorii endogenicznego wzrostu, że krajowa produktywność kapitału nie musi wcale maleć, gdyż obecnie nie występuje samoczynny mechanizm wyrównywania rozwoju, a regiony, które lepiej gospodarują swoimi zasobami, rozwijają się szybciej. Wynika to z faktu, że obecnie podstawowym elementem procesu inwestowania jest kapitał ludzki (tzw. gospodarka oparta na wiedzy), który z kolei podnosi produktywność kapitału rzeczowego¹³.

Reasumując, należy stwierdzić, że czynnikami powodującymi wzrost znaczenia rozwoju regionalnego we współczesnym świecie są¹⁴:

- dynamiczny rozwój społeczno-gospodarczy będący wynikiem rewolucji naukowo-technicznej, który wywołuje przewartościowanie znaczenia wielu obszarów w gospodarce narodowej i prowadzi do zmiany w terytorialnym podziale pracy, rozmieszczeniu ludności, infrastruktury itp.; w wyniku tych zmian regiony, które do niedawna uznawane były za przodujące, w szybkim czasie stają się obszarami problemowymi;
- rozwój masowej komunikacji oraz przepływu informacji wywołujący wzrost upowszechnienia wiedzy o różnym poziomie rozwoju (zamożności) poszczególnych krajów czy regionów, który w efekcie prowadzi do działań zmierzających do zmniejszania różnic – dystansu między obszarami słabiej i wysoko rozwiniętymi;
- wzrost zagrożenia środowiska naturalnego zarówno w przestrzeni poszczególnych krajów, jak i w przekrojach międzynarodowych, powodujący konieczność podejmowania skoordynowanych działań dążących do jego ograniczenia;
- procesy integracyjne występujące w wielu miejscach na świecie, które powodują, że problemy rozwoju regionalnego znajdują potrzebę rozwiązywania ich na płaszczyznach międzynarodowych, co prowadzi do internacjonalizacji polityki regionalnej.

¹² M. Jaskulska, *Zróżnicowanie regionalne rozwoju gospodarczego Polski w okresie transformacji systemowej. Analiza statystyczna*, [w:] *Budowanie gospodarki rynkowej w Polsce*, Wyd. Uniwersytet Warszawski Wydział Nauk Ekonomicznych, Warszawa 1995, s. 222.

¹³ A.B. Czyżewski i in., *Regionalne zróżnicowanie kapitału ludzkiego w Polsce*, ZBSE, GUS, z. 277, Warszawa 2001, s. 6-7.

¹⁴ B. Winiarski, *Przesłanki, podmioty i instrumenty polityki regionalnej w gospodarce rynkowej*, [w:] B. Winiarski (red.), *Polityka regionalna w warunkach gospodarki rynkowej*, AE, Wrocław 1992, s. 11.

Nowy paradygmat rozwoju regionalnego powinien wykorzystywać globalizację oraz wzajemne powiązania systemów gospodarczych, które to zjawiska kryzys unacznił w jeszcze większym stopniu. Unia Europejska musi podjąć działania zarówno na szczeblu wewnętrznym, jak i na forach międzynarodowych (np. G-20), aby wykorzystać możliwości niezbędne do osiągnięcia najważniejszych celów¹⁵.

Pierwszym zadaniem Unii Europejskiej (UE) jest przede wszystkim skuteczne przezwyciężenie kryzysu oraz propagowanie ogólnych strategii opracowanych w celu zapewnienia równomiernego i zrównoważonego wzrostu i racjonalnej polityki fiskalnej. Recesja oraz obciążenia finansowe miały większy wpływ na te kraje, które odczuwały trudności z powodu znacznej nierównowagi finansowej lub słabości polityki już przed nadejściem kryzysu. Różna sytuacja różnych krajów wymaga zróżnicowanych działań, które wiążą się z kwestią koordynacji. Efekty uboczne różnych działań w poszczególnych krajach i obszarach polityki wymagają skutecznej koordynacji na poziomie UE. Równe zasady należy zachować zwłaszcza w sektorze finansowym i sektorze przedsiębiorstw, a makroekonomiczne efekty uboczne powinny zostać uwzględnione w skoordynowanej unijnej strategii wyjścia z kryzysu.

W wyniku kryzysu powstała napięta sytuacja w zakresie zasobów finansowych. Pozostałe problemy w systemie finansowym muszą w związku z tym zostać szybko rozwiązane w celu wspierania naprawy gospodarczej. Dostęp do kredytów i skuteczny nadzór nad rynkiem finansowym będą miały ogromne znaczenie dla naprawy gospodarczej, a zmiana w gospodarce będzie zależała od dostępności kapitału na finansowanie innowacji. Nowe priorytety należy odzwierciedlić w polityce budżetowej.

Największym wyzwaniem jest pogodzenie dalszej potrzeby podatkowego wsparcia popytu w perspektywie krótkoterminowej z potrzebą przywrócenia stabilności makroekonomicznej i zrównoważonych finansów publicznych. Istnieje ryzyko, że naprawa gospodarcza będzie przebiegała powoli i że nie spowoduje wystarczającego wzrostu zatrudnienia, aby obniżyć wysoki poziom bezrobocia.

Zdaniem Komisji Europejskiej, aby znaleźć właściwą drogę przezwyciężenia kryzysu oraz osiągnąć cele na rok 2020, należy zrealizować strategie na rzecz spójności i integracji, w których wyraźnie zaznaczają się silne współzależności w UE:

- współzależności między państwami członkowskimi w postaci (pozytywnych lub negatywnych) efektów ubocznych działań krajowych, szczególnie w strefie euro;
- współzależności między różnymi poziomami sprawowania władzy (UE, państwa członkowskie, regiony, partnerzy społeczni – zarządzanie wielostronne);
- współzależności między różnymi obszarami polityki oraz między obszarami polityki i instrumentami, a także znaczenie integracji politycznej dla osiągnięcia ostatecznych celów;

¹⁵ Dokument roboczy Komisji Wspólnot Europejskich *Konsultacje dotyczące przyszłej strategii „UE 2020”* KOM (2009)647, wersja ostateczna, Komisja Wspólnot Europejskich, Bruksela, dnia 24.11.2009, s. 2-3.

- współzależności na poziomie ogólnoswiatowym – żadne państwo członkowskie nie jest wystarczająco silne, aby dotrzymać kroku systemom gospodarczym wschodzącym lub samodzielnie podjąć się takiej transformacji.

Ponadto w świetle trwających w naszym kraju prac nad Koncepcją Przestrzennego Zagospodarowania Kraju na lata 2008-2033 toczy się dyskusja na temat wpływu obecnego kryzysu gospodarczego na uwarunkowania rozwoju poszczególnych regionów. Oceniając regionalny wymiar obecnego kryzysu w polskich województwach, należy znaleźć odpowiedź na dwa zasadnicze pytania. Pierwsze z nich dotyczy kwestii, w jakich województwach rola branż zagrożonych kryzysem jest największa, a drugie odnosi się do stopnia zagrożenia regionów osłabieniem czynników decydujących o perspektywie ich rozwoju gospodarczego¹⁶.

Odpowiadając na pierwsze z powyższych pytań, prognozuje się, że dzięki zdyswersyfikowanej strukturze gospodarczej największą odpornością na kryzys powinny wykazać się regiony metropolitalne. Z drugiej strony autorzy raportu pt. „Geografia polskiego kryzysu. Kryzys peryferii czy peryferia kryzysu”¹⁷ z Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych Uniwersytetu Warszawskiego wskazują, iż skala zagrożeń strukturalnych będzie zróżnicowana w przypadku poszczególnych obszarów metropolitalnych. Na przykład w obszarze metropolitalnym Warszawy udział „wrażliwych” branż przemysłowych (produkcji elektronicznej w Piasecznie, Pruszkowie czy Żyrardowie oraz produkcji samochodowej w Grójcu) został przez autorów oceniony jako niewielki¹⁸. Nieco gorzej została przedstawiona podatność regionu łódzkiego na kryzys z podkreśleniem istotnej roli, jaką odgrywa w nim produkcja sprzętu AGD oraz tradycyjne skupienie produkcji odzieżowej.

Z kolei region górnośląski (wraz z sąsiadującymi okręgami: bielskim i częstochowskim) odznacza się największą w kraju koncentracją produkcji przemysłu samochodowego, wysoką koncentracją hutnictwa metali oraz w mniejszym stopniu produkcją przemysłu elektronicznego i AGD¹⁹.

Charakteryzując region gdański i poznański, można mówić o umiarkowanym udziale zagrożonych kryzysem branż eksportowych, podczas gdy w regionie wrocławskim udział ten jest znacznie większy ze względu na duże skupienie produkcji samochodowej, elektronicznej i AGD.

Z drugiej strony, analizując odporność na kryzys obszarów pozametropolitalnych, należy stwierdzić, iż najbardziej zagrożone są ośrodki uzależnione od jednej branży lub jednego zakładu. Autorzy cytowanego wcześniej raportu wśród tych jednostek osadniczych wskazują na południowe i zachodnie regiony Wielkopolski (wraz z województwem lubuskim i Dolnym Śląskiem)²⁰.

¹⁶ J. Białek, A. Oleksiuk, *Gospodarka i geopolityka. Dokąd zmierza świat?*, Difin, Warszawa 2009, s. 364.

¹⁷ *Geografia polskiego kryzysu. Kryzys peryferii czy peryferia kryzysu*, Euroreg, Warszawa 2009, s. 34.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ J. Białek, A. Oleksiuk, wyd. cyt., s. 364.

²⁰ Chodzi o następujące ośrodki: Gorzów Wielkopolski, Nowa Sól, Grodzisk Wielkopolski, Leszno.

Oceniając perspektywy rozwojowe północnych rejonów Polski, autorzy stwierdzają, że bardzo groźne byłoby załamanie się przemysłu meblarskiego. Inne zagrożenia dotyczą niewielkich miast (takich jak Kwidzyn²¹ czy Piła), które są uzależnione od działalności zakładów przemysłu elektronicznego i elektrycznego. W centralnej Polsce podobne uwarunkowania odnoszą się do ośrodka pozametropolitalnego, jakim jest Mława.

Natomiast w Polsce wschodniej oprócz takich lokalizacji, jak: Biłgoraj (przemysł meblowy), Lublin (części samochodowe) i Białystok (produkcja sprzętu AGD), znaczenie najbardziej zagrożonych kryzysem działalności egzogenicznych nie jest istotne.

Sytuacja w części województwa podkarpackiego nie podlega już równie pozytywnej ocenie jak w przypadku Lubelszczyzny czy Podlasia. Liczne średniej wielkości ośrodki przemysłowe skoncentrowane na zagrożonych branżach (Dębica – części do samochodów, Krosno – huta szkła) wpływają negatywnie na konkurencyjność lokalnej gospodarki²².

Chcąc osłabić zagrożenia, wynikające lub mogące wyniknąć ze światowego kryzysu dla rozwoju polskich regionów, władze centralne powinny tworzyć jak najlepsze warunki dla rozwoju przedsiębiorczości i ułatwiać dostęp do środków Unii Europejskiej, które postrzegane są jako szansa uniknięcia negatywnych skutków kryzysu oraz tworzenia nowych miejsc pracy. Ponadto w opinii autorów raportu „Geografia polskiego kryzysu. Kryzys peryferii czy peryferia kryzysu”: „projektując politykę gospodarczą w okresie kryzysu, należy raczej orientować ją na czasy kryzysowe, niż na sam proces przechodzenia przez potencjalną recesję”²³. Opowiadają się oni za orientacją proaktywną, postulując ograniczanie negatywnych skutków kryzysu, o ile nie będzie to prowadzić do ograniczenia potencjału gospodarki w fazie wzrostowej. Czasami zaniechanie podjęcia realizacji takiej strategii niwelowania zagrożeń może przynieść mniejsze i mniej długotrwałe koszty społeczne w przyszłości.

Niemniej jednak, poza wspomnianymi powyżej szkodliwymi konsekwencjami załamania gospodarczego, na świecie należy mieć wiarę w siłę schumpeterowskiej „kreatywnej destrukcji”, której interpretacja pozwala stwierdzić, iż „niezależnie od rzeczywistego przebiegu kryzysu... może on mieć istotne znaczenie oczyszczające, polegające na eliminacji mniej konkurencyjnych podmiotów gospodarczych. Tym samym kryzys może zmienić siłę gospodarczą poszczególnych układów terytorialnych i ich konkurencyjności”²⁴. Co więcej, wybitny amerykański specjalista problematyki rozwoju regionalnego – R. Florida, wskazuje, że systemy gospodarcze i regiony o zdywersyfikowanej strukturze społeczno-gospodarczej i o wysokiej zdol-

²¹ W przypadku Kwidzyna warto również zaznaczyć wpływ fabryki papieru na sytuację gospodarczą miasta.

²² J. Białek, A. Oleksiuk, wyd. cyt., s. 365.

²³ *Geografia polskiego kryzysu...* wyd. cyt., s. 42.

²⁴ Tamże, s. 41.

ności innowacyjnej wyjdą z kryzysu relatywnie wzmocnione, nawet jeśli przyjdzie im ponieść relatywnie większe straty w wyniku recesji gospodarczej²⁵.

Dla kompleksowej analizy regionalnego wymiaru światowego kryzysu finansowego uzasadniona wydaje się prezentacja głównych tez R. Floridy na temat wpływu obecnego kryzysu na przyszły kształt „geografii gospodarczej”²⁶ USA, kraju, w którym oznaki recesji pojawiły się jako pierwsze. Punktem wyjścia tych rozważań może być zacytowana przez R. Floridę wypowiedź P. Romera, ekonomisty z Uniwersytetu Stanford. Stwierdził on, iż „kryzys to zbyt wielka szansa, by ją stracić”. W aspekcie tych słów rodzi się pytanie, jakie wnioski z obecnego kryzysu mogą wyciągnąć osoby odpowiedzialne za prowadzenie polityki gospodarczej, regionalnej.

R. Florida na łamach „The Atlantic” w artykule *The world is spiky* (Świat jest spiczasty) określił geografie gospodarczą świata jako „spiczastą”, podkreślając istotne znaczenie, jakie ma w niej „miejsce” czy „lokalizacja”. W rezultacie przewagi konkurencyjne największych regionów miejskich świata wcale nie słabną, lecz wręcz przeciwnie – wzrastają. Stąd aby zrozumieć mechanizmy przekładające kryzys gospodarczy na perspektywy rozwojowe poszczególnych regionów USA, należy zidentyfikować siły kształtujące panoramę gospodarki amerykańskiej w ostatnich latach. R. Florida podkreśla, że w skali całego świata ma miejsce ten sam trend (dlatego warto poznać założenia jego koncepcji, które mogłyby być wykorzystane w realiach polskich regionów). Ludzie napływają do zamkniętej liczby megaregionów (czyli systemów obejmujących kilka miast wraz z otaczającymi je przedmieściami)²⁷. Proces geograficznej koncentracji produkcji staje się coraz bardziej wyrazisty, a 40 największych megaregionów świata (zamieszkałych przez 18% ludności globu) wytwarza 2/3 produktu światowego oraz uzyskuje 90% patentów. Rozwój megaregionów sprawia ponadto, że następuje zróżnicowanie możliwości przyciągania utalentowanych specjalistów przez miasta i regiony. W opinii badaczy z Santa Fe Institute przewaga dużych, przyciągających utalentowane jednostki, polega na występowaniu wyższego tempa tzw. miejskiego metabolizmu. W przypadku organizmów żywych tempo przekształcania pożywienia w energię – czyli metabolizm – słabnie w miarę wzrostu tych organizmów. W przypadku niektórych obszarów miejskich sytuacja jest odwrotna. Badając trendy w zakresie innowacyjności, patentów, wynagrodzeń i lokalnego PKB, badacze zauważyli, że odnoszące sukcesy ekonomiczne miasta stają się – w miarę zwiększenia swych fizycznych rozmiarów (i przede wszystkim kapitału ludzkiego) – coraz bardziej dynamiczne. Zwolennicy tej teorii utrzymują, że im większa liczba mieszkańców, tym wyższy jest w danym mieście poziom innowacyjności i przyrostu bogactwa *per capita*. Miasta, takie jak Nowy Jork (ze swym sektorem finansowym czy mediami), Los Angeles (z filmem i muzyką) czy też region Silikon Valley (z przemysłem wysokich technologii), są

²⁵ R. Florida, *How the crash will reshape America*, „The Atlantic”, marzec 2009.

²⁶ J. Białek, A. Oleksiuk, wyd. cyt., s. 350.

²⁷ Tamże, s. 354.

przykładem „podwyższonego metabolizmu”. Jednak w czasach kryzysu według R. Floridy kwestia owego metabolizmu jest niewrażliwa dla rozwoju regionów miejskich. Nie jest bowiem prawdą, że miasta-regiony o „wysokim metabolizmie” są bardziej odporne na szok gospodarczy. Poziom podatności na zakłócenia koniunkturalne tych jednostek osadniczych jest wprost proporcjonalny do stopnia zdolności i możliwości przekierowania ludzkich talentów z branż zagrożonych ku nowym rodzajom działalności gospodarczych – powstającym w wyniku oddziaływania schumpeterowskiej „kreatywnej destrukcji”.

Zdaniem autora, przyczyny obecnego kryzysu w zasadniczym stopniu mają charakter geograficzny i wskazują, iż współczesny system organizacji życia ekonomicznego osiągnął swój kres. Stworzenie podstaw trwałego wzrostu gospodarczego będzie wymagało nie tylko bodźców w zakresie polityki fiskalnej czy też reform w sferze produkcji, ale właśnie nowego rodzaju „geografii gospodarczej” i nowego „uporządkowania przestrzennego” (*spatial fix*)²⁸. Dotychczasowy związek nadmiernej konsumpcji i braku oszczędności z powojennym wzorcem zagospodarowania przestrzennego (tj. upowszechnieniem własności domów i suburbanizacją) doprowadził do wypaczenia decyzji w takich kwestiach, jak: wybór miejsca zamieszkania, kierunki przepływów inwestycji i decyzje dotyczące asortymentu produkcji.

Obecnie bowiem istota procesów gospodarczych nie sprowadza się do produkcji i przewozu rzeczy, lecz opiera się na przepływie idei. Sukces odnoszą dziś lokalizacje charakteryzujące się najszybszą prędkością obiegu idei oraz najwyższym zagęszczeniem kreatywnych jednostek, czyli najwyższym tempem wspomnianego metabolizmu. Stąd należy promować te regiony i miasta, które wydają się mieć największy potencjał konkurencyjny w najbliższych dekadach. Przykładami takich jednostek osadniczych są zarówno wielkie megaregiony (stanowiące obecnie siłę napędową amerykańskiej gospodarki), jak i mniejsze, przyciągające klasę kreatywną i innowacyjne miejsca (Silicon Valley, Boulder czy North Carolina Research Triangle).

Warto podkreślić, iż w wyniku nowych, powstałych po kryzysie uwarunkowań rozwoju gospodarki światowej, konieczne staje się inteligentniejsze wykorzystanie zarówno przestrzeni miejskich, jak i obszarów przedmieść. Sprowadzać by się to miało do zwiększenia gęstości zaludnienia na tych terenach, przy równoczesnej poprawie jakości ich życia. Działania takie wymagają zastosowania nowych regulacji umożliwiających powstanie budynków mieszkalnych, większy zakres obszarów o mieszanej zabudowie, zagęszczanie zaludnienia przedmieść (szczególnie położonych wzdłuż linii kolejowych) oraz wprowadzenie opłat za wjazd samochodów do centrów miast.

Z drugiej strony należy zdać sobie sprawę z faktu, iż pewnych miejsc nie da się uchronić przed negatywnymi skutkami kryzysu i – w ich wyniku – przed upadkiem. R. Florida stwierdza, że „musimy pozwolić na upadek popytu na – reprezentujące

poprzednią epokę – produkty i style życia i rozpocząć budowę nowej gospodarki opartej na nowej geografii²⁹. Ten nowy krajobraz powinien być bardziej skoncentrowany, innowacyjny i usieciowiony, przez co sprzyjający efektywniejszym interakcjom dokonującym się w ograniczonej liczbie gęsto zaludnionych megaregionów i kreatywnych miast.

Należy również zaznaczyć, iż celem, który przyświeca dziś krajom i regionom, jest przystosowanie się do warunków globalizacji i utrzymanie konkurencyjności na rynkach globalnych. Cel ten jest osiągany za pośrednictwem różnych strategii. Z punktu widzenia przyszłości polityki regionalnej te cele i różnice w strategiach ich osiągnięcia rodzą wiele pytań i dylematów. Najważniejsze z nich dotyczą³⁰:

a) rzeczywistego stopnia zaawansowania zmiany paradygmatu rozwojowego w państwach członkowskich UE i krajach należących do OECD;

b) poziomu nierówności akceptowalnych w okresie przejściowym, kiedy wspierany jest głównie rozwój biegunów wzrostu;

c) potencjalnych długofalowych korzyści związanych z „rozlewaniem się” efektów rozwoju biegunów wzrostu na pozostałe obszary regionów i/lub krajów;

d) metod dochodzenia do optymalnej koordynacji i spójności różnych programów działań publicznych (polityki), które mają wymiar regionalny, realizowanych w ramach coraz bardziej złożonego pola problemowego, jakim stała się dziedzina rozwoju regionalnego.

Przekształcanie europejskich, w tym polskich, regionów w struktury przystosowane do wyzwań globalnych będzie wymagało nie tylko innowacji technologicznych, lecz również wielu innowacji społecznych – zmiany wzorów myślenia i nastawień, zmiany praktyk społecznych i zmiany instytucji zarówno w miejscu pracy, jak i szerzej, w środowisku społecznym. Trzeba będzie również zmienić podejście do benchmarkingu. Zamiast traktować benchmarking jako narzędzie służące głównie do *porównywania* regionów, trzeba je uznać za narzędzie służące *zdobywaniu wiedzy i uczeniu się*. Regiony muszą zacząć wyciągać lekcje z monitoringu, ewaluacji i benchmarkingu. Benchmarking należy zatem przekształcić w *benchlearning*³¹.

Europejskie regiony nie mogą bać się przyszłości. Muszą uruchomić swój kreatywny potencjał, tworzyć scenariusze i wizje i w ten sposób antycypować przyszłość. Trajektorie prognoz biegną od teraźniejszości ku możliwej i antycypowanej przyszłości. Trajektorie myśli strategicznej mają odwrotny kierunek: biegną od po-

²⁹ Tamże, s. 363.

³⁰ M. Pezzini, *System rządzenia, kapitał społeczny i potencjał kulturowy w kontekście regionalnym*, [w:] P. Jakubowska, A. Kukliński, P. Żuber (red.), *Problematyka przyszłości regionów. W poszukiwaniu nowego paradygmatu*, Forum Rozwoju Regionalnego i Polityki Regionalnej Regio Forum, Tom I, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2008, s. 32.

³¹ J.-M. Rousseau, *Europejskie regiony w kontekście globalnej bitwy o przyszłość*, [w:] P. Jakubowska, A. Kukliński, P. Żuber (red.), *Problematyka przyszłości regionów. W poszukiwaniu nowego paradygmatu*, Forum Rozwoju Regionalnego i Polityki Regionalnej Regio Forum, Tom I, Wyd. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2008, s. 107.

żądaney przyszłości ku złożonej terażniejszości, aby dzięki wizji przyszłości lepiej rozumieć terażniejszość i skuteczniej na nią wpływać.

Stojąc w obliczu wyzwań związanych ze światowym kryzysem, aktorzy działający na polu gospodarki i decydenci polityczni w europejskich regionach powinni w większym stopniu uwzględniać w planowanych i realizowanych programach działań zarówno wymogi konkurencyjności, jak i zasady rozwoju zrównoważonego. Wiąże się z tym zapobieganie lokalnym zapaściom i niekontrolowanym katastrofom, mogącym w rezultacie objąć nawet całą kulę ziemską. Nowy globalny świat, ukierunkowany na innowacje, staje się coraz mniej stabilny i „przywiązany do miejsca”. Musimy nauczyć się, jak w kontrolowany sposób dać się ponieść fali ciągłych innowacji, które mogą wywoływać dalekosiężne skutki w postaci „kreatywnej rekonstrukcji” radykalnie i nadzwyczaj szybko zmieniającej sytuację instytucji, organizacji i ludzi³².

Jednym z punktów wyjścia nowego myślenia o regionach w Europie i, jednocześnie, jednym z kluczowych uwarunkowań obecnej koncepcji polityki rozwoju regionalnego jest upowszechnianie na szczeblu regionalnym nowych modeli systemu rządzenia, które nawiązują do doświadczeń korporacji³³ (*new modes of governance*). Praktyczne wdrażanie tych nowych modeli rządzenia wymaga jednak szczególnej rozwagi. Rozważenia wymagają zwłaszcza konsekwencje, jakie dla dominującego – demokratycznego – modelu władzy politycznej ma upowszechnienie się tych systemów poza sferą gospodarki³⁴. Konsekwencje te w znacznej mierze wynikają z preferowanej w tych systemach struktury relacji (sieć) i mechanizmów ułatwiających jej funkcjonowanie (więzi nieformalne, kapitał społeczny), lecz rozmywających zarazem odpowiedzialność za skutki podejmowanych decyzji i maskujących stosunki władzy. Należy ponadto wyraźnie podkreślić, że efektywność tych modeli rządzenia jest zależna od faktycznych, historycznie i kulturowo uwarunkowanych, standardów instytucjonalnych i wzorów zachowań dominujących w poszczególnych krajach i regionach³⁵.

Głównym deklarowanym celem wprowadzania nowych modeli rządzenia jest spłaszczenie tradycyjnych, hierarchicznych struktur władzy w dążeniu do wzmocnienia efektywności i skuteczności polityk publicznych. Mniej wyraźnie formułowanym celem jest podporządkowanie polityki publicznej logice rynku i poddanie jej rygorom konkurencyjności. Jednym z miękkich instrumentów, które temu służą, jest dopuszczenie tzw. partnerów społecznych i gospodarczych do współdecydowa-

³² Tamże, s. 107-108.

³³ T.A. Börzel, S. Guttenbrunner, S. Seper, *Conceptualizing new modes of governance in EU enlargement*. NewGov Papers 2005 (www.iue.it).

³⁴ Por. E. Sörensen, *The democratic problems and potentials of network governance*, „European Political Science” 2005 nr 4, s. 348-357 oraz M. Bovens, *Analysing and assessing public accountability. A conceptual framework*, *EUROGOV* Papers 2006, no. C-06-01.

³⁵ A. Gašior-Niemiec, P. Gliński, *Europeanization of civil society in Poland*, „Revija za Socijalnu Politiku” 1(14) 2007.

nia o programach działań publicznych. Innym *novum* jest zakładana zmiana reguł działania aktorów przynależnych do sfery polityki i administracji, która polega na zastąpieniu kultury polecenia i rozkazu kulturą negocjacji i perswazji³⁶. Bardziej wyważonym instrumentem jest systematyczne wycofywanie się aktorów publicznych na pozycje koordynatora i inicjatora, ewentualnie współinwestora i współwykonawcy programów działań publicznych, a także wprowadzenie zasady rywalizacji o zasoby publiczne, w której biorą udział aktorzy ze sfery gospodarczej i społecznej na równi z aktorami ze sfery politycznej³⁷.

Reasumując, należy stwierdzić, że uwzględnienie zasad nowego, pokryzysowego paradygmatu rozwoju regionalnego w warunkach globalnej rewolucji informacyjnej jest konieczne. W związku z tym na wyekspozowanie zasługują przede wszystkim takie kwestie, jak³⁸:

- idea wspólnych działań na rzecz rozwoju bardziej zrównoważonego (chodzi głównie o harmonizację postępu ekonomicznego z zagadnieniami społecznymi, ekologicznymi, przestrzennymi, etycznymi);
- zespół działań tego typu określamy jako „sieć działań”, stają się one możliwe w warunkach wyżej wymienionej rewolucji, co m.in. stwarza podstawy dla ponownego przemyślenia całości procesów rozwoju dotychczasowego;
- nowe podejście do spraw edukacji, a szerzej kształcenia, w tym tzw. kształcenia ustawicznego;
- nowe perspektywy dla zarządzania (w skalach od globalnej przez międzynarodową, krajową, regionalną i lokalną);
- nowe podejście do sprawowania władzy (z udziałem społecznym);
- ponowne przemyślenie istoty gospodarki rynkowej;
- nowe spojrzenie na istotę polityki jako pewnej całości, w tym polityki przestrzennej i rozwoju zrównoważonego i trwałego, w sytuacji ciągłych zmian; istotą kształtowania tej polityki jest ekohumanizm, niezbędny element przetrwania w warunkach kryzysu globalnego.

Powyższe spostrzeżenia nie wyczerpują wszystkich możliwych propozycji działań z zakresu rozwoju regionalnego oraz nie stanowią gwarancji prawidłowego przebiegu zjawisk społeczno-gospodarczych w regionie. Należy jednak podkreślić,

³⁶ Por. A. Heritier, *Common Goods. Reinventing European and International Governance*, Rowman & Littlefield Publishers, INC., Lanham, Boulder, New York, London 2002 oraz B. Kohler-Koch, *European networks and ideas: changing national policies?*, „EioP” vol. 6 (2002), no 6 2002 (available at <http://eiop.or.at/eiop/texte/2002-006a.htm>).

³⁷ A. Gašior-Niemiec, *Rozwój regionalny w Europie: rola systemu rządzenia, kapitału społecznego i potencjału kulturowego*, [w:] P. Jakubowska, A. Kukliński, P. Żuber (red.), *Problematyka przyszłości regionów. W poszukiwaniu nowego paradygmatu*, Forum Rozwoju Regionalnego i Polityki Regionalnej Regio Forum, Tom I, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2008, s. 346.

³⁸ J.L. Siemiński, A.L. Starszak, *Rozwój regionów w warunkach rewolucji internetowej*, Magazyn Planowania Przestrzennego „Przestrzeń” nr 15 1/2002, Wyd. Włocławskie Towarzystwo Naukowe, Włocławek 2002, s. 5-18.

że ich nieuwzględnianie utrudni realizację efektywnej polityki regionalnej i w konsekwencji doprowadzi do żywiołowego kształtowania się procesów gospodarczych w przestrzeni.

Literatura

- Białek J., Oleksiuk A., *Gospodarka i geopolityka. Dokąd zmierza świat?*, Difin, Warszawa 2009.
- Bovens M., *Analysing and assessing public accountability. a conceptual framework*, EUROGOV Papers 2006 no. C-06-01.
- Börzel T.A., Guttenbrunner S., Seper S., *Conceptualizing new modes of governance in EU enlargement*, NewGov papers 2005 (www.iue.it).
- Czyżewski A.B. i in., *Regionalne zróżnicowanie kapitału ludzkiego w Polsce*, ZBSE, GUS, z. 277, Warszawa 2001.
- Dembowski J., *Zarys ogólnej teorii zasobów naturalnych*, PWN, Warszawa 1989.
- Domański R., *Zasady geografii społeczno-ekonomicznej*, PWN, Warszawa-Poznań 2000.
- Florida R., *How the crash will reshape America*, „The Atlantic”, marzec 2009.
- Gąsior-Niemiec A., *Rozwój regionalny w Europie: rola systemu rządzenia, kapitału społecznego i potencjału kulturowego*, [w:] P. Jakubowska, A. Kukliński, P. Żuber (red.), *Problematyka przyszłości regionów. W poszukiwaniu nowego paradygmatu*, Forum Rozwoju Regionalnego i Polityki Regionalnej Regio Forum, Tom I, Wyd. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2008.
- Gąsior-Niemiec A., Gliński P., *Europeanization of civil society in Poland*, „Revija za Socijalnu Politiku” 1(14) 2007.
- Geografia polskiego kryzysu. Kryzys peryferii czy peryferia kryzysu*, Euroreg, Warszawa 2009.
- Gorzela G., Jałowiecki B., *Hipoteza polaryzacji – strategia rozwoju a polityka regionalna Polski*, [w:] *Koncepcja polityki przestrzennego zagospodarowania kraju*, Raport 3. *Wstępna koncepcja*, „Polska 2000 plus”, Centralny Urząd Planowania, Warszawa, listopad 1995, zob. także: wcześniejszy raport zatytułowany *Hipoteza*, Tom II.
- Gospodarka oparta na wiedzy. Wyzwanie dla Polski XXI wieku*, red. A. Kukliński, Wyd. Komitet Badań Naukowych, Warszawa 2001.
- Heritier A., *Common Goods. Reinventing European and International Governance*, Rowman& Littlefield Publishers, INC., Lanham, Boulder, New York, London 2002.
- Hirst P., Thompson G., *Globalization in Question*, Polity Press, Cambridge 1996.
- Jaskulska M., *Zróżnicowanie regionalne rozwoju gospodarczego Polski w okresie transformacji systemowej. Analiza statystyczna*, [w:] *Budowanie gospodarki rynkowej w Polsce*, Wyd. Uniwersytet Warszawski Wydział Nauk Ekonomicznych, Warszawa 1995.
- Kohler-Koch B., *European networks and ideas: changing national policies?*, „EioP” vol. 6 (2002), no 6, <http://eiop.or.at/eiop/texte/2002-006a.htm>.
- Konsultacje dotyczące przyszłej strategii „UE 2020”*, KOM (2009)647 wersja ostateczna, Komisja Wspólnot Europejskich, Bruksela, dnia 24.11.2009.
- Miller R., Côté M., *Growing the Nest Silicon Valley. A Guide for Successful Regional Planning*, Lexington Books, Massachusetts-Toronto 1987. Przytoczone za A. Karpińskim, *Nowa koncepcja planowania regionalnego w krajach zachodnich*, „Gospodarka Planowa” 1990.
- Mync A., *Dylematy polityki przestrzennego zagospodarowania kraju u progu XXI wieku. Zarys problemu*, [w:] A. Kukliński (red.), *Polska przestrzeń w perspektywie długiego trwania*, Wyd. Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, nr 178, Warszawa 1997.
- Pezzini M., *System rządzenia, kapitał społeczny i potencjał kulturowy w kontekście regionalnym*, [w:] P. Jakubowska, A. Kukliński, P. Żuber (red.), *Problematyka przyszłości regionów. W poszukiwaniu*

- nowego paradygmatu*, Forum Rozwoju Regionalnego i Polityki Regionalnej Regio Forum, Tom I, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2008.
- Rousseau J.-M., *Europejskie regiony w kontekście globalnej bitwy o przyszłość*, [w:] P. Jakubowska, A. Kukliński, P. Żuber (red.), *Problematyka przyszłości regionów. W poszukiwaniu nowego paradygmatu*, Forum Rozwoju Regionalnego i Polityki Regionalnej Regio Forum, Tom I, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2008.
- Secomski K., *Teoria regionalnego rozwoju i planowania*, PWE, Warszawa 1987.
- Siemiński J.L., Starszak A.L., *Rozwój regionów w warunkach rewolucji internetowej*, Magazyn Planowania Przestrzennego „Przestrzeń” nr 15 1/2002, Wyd. Włocławskie Towarzystwo Naukowe, Włocławek 2002.
- Sörensen E., *The democratic problems and potentials of network governance*, „European Political Science” 2005 nr 4.
- Strykiewicz T., *Globalizacja i „nowa gospodarka” a dylematy geografii ekonomicznej*, [w:] B. Miszewska, M. Furmankiewicz (red.), *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych. Rozwój regionalny i lokalny a procesy globalizacji*, Instytut Geograficzny Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002.
- Winiarski B., *Przesłanki, podmioty i instrumenty polityki regionalnej w gospodarce rynkowej*, [w:] B. Winiarski (red.), *Polityka regionalna w warunkach gospodarki rynkowej*, AE, Wrocław 1992.
- Wysocka E., Koziński J., *Strategia rozwoju regionalnego i lokalnego po reformie administracyjnej państwa*, Difin, Warszawa 2000.

THE REGIONAL DIMENSION OF THE GLOBAL CRISIS IN POLAND

Summary: In connection with the worldwide financial crisis, new trends occurring in the socio-economic development processes of countries are being noticed in the last years. In article, The article presents dilemmas, threats and challenges for regional development in Poland in the aspect of the global crisis.